

ХҒТАР 03.20.20

Адилбаева Айгуль Серикханқызы

тарих ғылымдарының докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ.,
Қазақстан Республикасы
e-mail: aigulmalika@mail.ru

Бәзен Балжан Қанатқызы

PhD докторанты, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ., Қазақстан
Республикасы
e-mail: bbazen@mail.ru

СЕМЕЙ ОКРУГТІК ЖЕР БАСҚАРМАСЫ ЖӘНЕ СЕМЕЙ ОБЛЫСТЫҚ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҚ БАСҚАРМАЛАРЫ ТҰСЫНДАҒЫ ЖЕР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл мақалада Семей округтік жер басқармасы және Семей облыстық ауыл шаруашылық басқармалары тұсындағы жер мәселелері мен қызметінің тарихы қарастырылады.

Түйін сөздер: жер, жер мәселесі, комитет, земство, билік, мекеме

В данной статье рассматривается история земельной проблемы и деятельности Семипалатинского районного земельного управления и Семипалатинского областного управления сельского хозяйства.

Ключевые слова: земля, земельный вопрос, комитет, земство, власть, учреждение.

This article examines the history of the land problem and the activities of the Semipalatinsk district land administration and the Semipalatinsk regional Department of agriculture.

Key word: land, land question, committee, council, authority, institution

Жалпы Қазақстанның әкімшілік-территориялық құрылымы XIX-XX ғасырларда көптеген өзгерістерді басынан кешірді. Сол әкімшілік-территориялық өзгерістердің маңызды шегі 1928 ж. келіп тіреледі. 1928 ж. 17 қаңтардағы Қазақ АКСР-нің Орталық Атқару Комитетінің нұсқауы бойынша Қазақстанда жаңадан әкімшілік-территорияларға бөлу іске асырылып, губерниялық, уездік және болыстық бөліністер жойылды. Оның орнына округтер мен аудандарға бөлу енгізілді.

1928 ж. осы уақытқа дейінгі алты губерния, екі округ, отыз екі уезд және 400 болыстықтардың орнына 13 округ және 193 аудан құрылды. Жаңа аудандардың құрылуы кеңес аппаратының бұқара халыққа жақындасуына, оларды кеңес құрылысына тартуға ықпалын тигізді. 1929 ж. әкімшілік-территориялық қайта құру негізінен аяқталды. Осындай әкімшілік-территориялық өзгерістерге байланысты Семей губерниясының уездері мен болыстықтарынан Ақмола, Қарқаралы, Павлодар, Семей және Сырдария округтері құрылды. Ал Семей округі бұрынғы Семей губерниясының Өскемен, Бұқтырма, Зайсан және Семей уездерінің болыстықтары мен Жетісу губерниясының Лепсі уезінің бөліктерінен құрылды [1, с.200].

Жаңадан құрылған Семей округінің құрамына 23 аудан кірді. Өзінің көлемі бойынша округ губерниядан әлдеқайда кішкене болды. Оның кеңестік және әкімшілік-шаруашылық органдарына бұрынғы губерниялық органдардың барлық құқықтары берілген болатын. Осы кезден бастап Семей губерниялық жер басқармасының орнына келген Семей Округтік жер басқармасы өз қызметін 1928-1930 жылдар аралығында өткізді. БОАК 1930 жылғы 17 желтоқсандағы қаулысына сәйкесінше осы жылдың 23 шілдесінде елдегі округтік бөлініс жойылып оның орнына іріленген аудандық бөлініс енгізілді. Қазақ ОАК 1932 ж. 20 ақпандағы II сессиясының VIII отырысындағы қаулыға сәйкес Қазақстанда облыстық бөлініс енгізіліп, Шығыс Қазақстан облысының орталығы Семей қаласы болып анықталды.

Негізінен, 1928 ж. 28 тамызда «Байлар мен жартылай феодалдарды жер аудару және кәмпескелеу» туралы арнайы Қаулы қабылданды. Одан кейін «өткізіліп жатқан науқанды мұқият ұйымдастыру үшін» (осы науқанды 64 күннің ішінде өткізу жоспарланған, 1928 ж. 1 қарашасына қарай), Қазақ АКСР-і ОАК өзінің қабылдаған қаулысынан кейін үш күннен соң (30 тамызда) арнайы Ережені бекітті, ол бойынша

республиканың барлық аудандары көшпелі, жартылай көшпелі және отырықшы деп үш топқа бөлінді. Сол Ереже арқылы қазақтың ауқатты шаруашылықтарын кәмпескелеу мен шаруашылық иелерін жер аударуды тездетуді қолға алды. Семей округінің Белағаш, Жаңасемей, Зайсан, Күршім және Марқакөл аудандары отырықшылар қатарына жатқызылды [2,403 п.]. 100-150 мал басы барлардың барлығы дерлік кәмпескелеу мен жер аударуға ұшырады. Ал Семей округінің қалған аудандары жартылай көшпелілер қатарына жатқызылды. Кәмпескеленген мүліктер ауыл кедейлері, колхоздар мен совхоздар арасында таратылды. Соның ішінде үйлер мен күймелі арбалар «кеңестік мекемелерге, мал дәрігерлік және дәрігерлік пунктерге» тапсырылды.

Ал кәмпескеленген малды таратуда ең алдымен жоғары дәрежеде ауылдың кедейлеріне бөлінді. Семей округінде 112 қазақ колхоздарының бөлінбейтін қорына 2761 мал басы берілді. Кәмпескеленген мүліктерді таратуда (4076 шаруашылықтың) 5,75% кедейлері мал басына ие болды. 1928 жылы өлкеде 71 мың кедей, 80 мың орта және 9 мың бай шаруашылықтары болған.

1928 жылы 27 тамызда “Ірі бай шаруашылықтары мен жартылай феодалдарды тәркілеу мен жер аудару” туралы декрет қабылданады. Бұл қаулының орындалуы 1928 жылдың 1-қарашасына дейін деп белгіленіп, кейін он күнге шегерілді. Ал Семей округіндегі тәркілеу Қызылордадағы өкіметтің нұсқауы бойынша 1928 жылдың 25 қарашасында тоқтатылған, Тәркілеуді жүргізудегі негізгі мақсат кедейлер мен орташа тап өкілдерін байларға қатысты экономикалық тәуелділігінен және олардың қанауынан босату еді.

1928 ж. 27 тамызында қабылданған қаулыға қатысты қосымшалар мен нұсқауларда тәркілеудің мақсаты мен мазмұны айқын көрсетілді. Мысалы, 1928ж. 10 қыркүйектегі тәркілеуді жүргізуге қатысты директивада: “Түсіндіру науқанындағы ескеретін жағдай ірі байлар мен жартылай феодалдарды тәркілеу науқанын партияның XV съезіндегі ірі кулак пен байды тәркілеу жөніндегі нұсқаулармен шатастыруға болмайды. Себебі қазіргі тәркілеу дегеніміз аз уақыттың ішінде тікелей революциялық шабуыл арқылы (тәркілеу, жер аудару) байлардың ауылдағы ықпалын төмендету, ал кулак пен байды құрту дегеніміз

ұзаққа созылатын шаралар. Оларды тек ЖЭС негізін қолдай отырып, бай кулакқа қарсы шыққан кедей – батрақ, орташалардың күрделі күресімен жүзеге асыруға болады. Жалпы алғанда байға қарсы күрес үздіксіз дамып отыруы қажет. Тәркілеудің өз деңгейінде өткізілуі үгіт насихаттың дұрыс жүргізілуіне тікелей байланысты», деп көрсетілді. Соған орай, партиялық және кеңестік органдардың шешімімен 1928 жылдың 15-ші қыркүйегінен бастап тәркілеуге қатысты үгіт-насихат жүргізіледі деп қарастырылды [3, 128-128 арт п.п.]. Байларды тәркілеуге қатысты үгіт-насихат жұмыстары округ бойынша қанағаттанарлық деңгейде жүргізілген. Тәркілеу жүргізілген 9 аудан бойынша 9 аудандық комиссия ұйымдастырылып оның қатарына 49 адам мүше болған. Тәркілеу жүргізілген аудандар төмендегідей: Бесқарағай, Қызылтан, Шыңғыстай, Жарма, Аягөз, Ұлан, Күршім, Тарбағатай және Қызылтас. 1 қарашадағы мәлімет бойынша, жалпы 889 жиналыс өткізілген, оған 60633 адам қатысқан. Бұл жиналыстардың 63-і партия жиналысы оған 1197 адам қатысты, 39-ы комсомолдық оған 1323 адам қатысқан, 26-ы Қосшы одағының жиналысы оған 1192 адам қатысқан, 53-і кедей-батрақтардың, 36-сы әйелдердің жиналысы болса, 36855 адам қатысқан біріккен жиналыс өткен [4, с.21-22]. Бұл жиналыстарда тәркілеуге жататын байлардың тізімі мен тәркілеу науқанын жүргізуге қатысты сауалдар талқыланған.

Жалпы 27 тамыздағы декрет округке 8 қыркүйекте ғана келіп жеткен. Ал науқанды жүргізуде басшылық ететін Округтік Комиссия 30 тамыздың өзінде құрылған. Оның құрамында: Төраға ж. Атаниязов М.А. және ж. Қожанов (ОкрЖБ), Кеммер (ОГПУ). Мұрзатаев (Қосшы одағы) және Жұмжерорман одағының округтік бөлімшесінің өкілі ж. Шведенко болды [5, 2 арт п.]. Бұл комиссия өз жұмысына 5 қыркүйектен бастап кіріскен еді.

Қабылданған декрет бойынша, ірі байларға көшпелі аудандарда төрт жүз бастан жоғары ірі қарасы бар, жартылай көшпелі аудандарда үш жүз бастан жоғары ірі қарасы бар қожалықтар жатқызылған. Ал отырықшы аудандарда мұндай меже жүз елу бастан жоғарыдан басталған.

Ірі байлардың мал санын есепке алу 1928 жылдың 30 тамызындағы Қазақстан Халық

комиссарлар кеңесінің “Бір малдың түрін екіншісіне ауыстыру көрсеткіші” туралы қаулысына сәйкес жүзеге асырылды. Ол қаулы бойынша ірі қараға екі жастан асқан жылқы, сиыр, өгіз, түйе жатқызылды. Малдың қалған түрлерінен бір ірі қараға үш бас құлын, екі бас тай, 1,5 бас құнан, 1,5 бас құнажын, 3 бас тайынша, 5 бас бұзау, 5 бас қой, 6 бас ешкі, 3 бас меринос қойы, 3 бас бота, 2 бас тайлақ

теңестірілген [6, 1 п.]. Тәркіленіп алынған малдың 60-70%-ы қазақ кедейлеріне, қалғаны колхоздар мен совхоздарға, ал асыл тұқымды мал - мемлекеттік асыл тұқымды мал өсірушілерге берілуі тиіс болды. Аудан комиссиясының мәліметі бойынша, жер аударылған байлардың тәркіленген жалпы мал санының көрсеткіші төмендегідей:

Топ	Шаруашылық саны	Мал саны 1/1- 1928ж.	Тәркілеу кезінде есепке алынғаны	Соның ішінде тәркіленгені	Еңбек қажеттілігіне сай қалдырылғаны	Алын ғаны
1 топ	44	11750,65	7866,46	2591,79	633	7233,46
2топ	17	2206,10	1711,92	154,80	238	1455,92
Жалпы саны	61	13956,75	9578,38	2746,59	871	8689,38

Егер 1928 жылдың 1-ші қаңтарындағы мал саны мен заттарды жалпы тәркіленіп алынған мал санымен салыстыратын болсақ, онда біз айтарлықтай айырмашылықты байқаймыз. Ол әрине малдың алдын-ала сатылып жіберілуімен немесе жасырылып қоюымен түсіндіріледі. Малды жасыру тәркілеу кезінде де орын алған. Жасырудың әр түрлі әдістері қолданылған. Мәселен, малды басқа байларға беру, сатып жіберу, тұрғындар арасына немесе тіпті басқа округтерде уақытша тығып қою, кейде сенімді болу үшін орыс тұрғындарына да бере тұрған. Тәркіленген мал кедей батрақтарға, жеке және ұжымдасқан шаруашылықтарға бөлініп берілген. Комиссияның мәліметі бойынша, байлардың мүлкі, яғни ірі қараға балап есептегенде 7861 бас 112 колхозға және 1902 жекелеген шаруашылықтарға берілген [7, 105 п.].

Қазақстан Халкомының 1928 жылы 30 тамызда шығарған қаулысы мал санына қарай анықталған ірі байлардың жер аударылу бағытын айқындап берді. Мәселен, Семей округіне Қостанайдан жер аударылып келгендер – Бесқарағай, Белағаш, Қызылтан, Ұлан, Жарма, Жаңа-Семей, Аягөз аудандарына қоныстандырылу көзделеді [8, 30 арт п.]. Жалпы, Семей округінен Сырдарияға жер аударылған шаруашылықтардағы адам саны 446, оның 99-ы ер адам, 125-і әйел адам, 121-і жасы 18-ге толмаған ұлдар, 101-і жасы 18-ге толмаған қыздар болды. Жер аударылғандардың ішіндегі 45 адам Комиссияның шешіміне қарсы шағымданған. Олар өздерінің малдарының декретте қарастырылған мал санымен сәйкес келмейтіндігін айтқан, алайда 45 шағымның ешқайсысы да қанағаттандырылмаған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Справочник административно-территориального деления Казахстана (август 1920г.– декабрь 1936 г.). – Алма-Ата: Наука, 1959. – 482 с.
2. ҚРШҚО. ҚЗТҚО. 266 қор. -1-т. 981-іс.
3. ҚРШҚО. ҚЗТҚО.- 74 қор, 1 т., 59 іс.
4. Краткий отчет о работе Семипалатинского Губисполкома – Окрисполкома. За 1927 – 1928 операц.год. – Семипалатинск: изд. Окрисполкома, 1928. – 100стр.
5. ҚРШҚО. ҚЗТҚО.- 74 қор, 3 т., 36 іс.
6. ҚРШҚО. ҚЗТҚО.- 74 қор, 3 т., 7 іс,
7. ҚРШҚО. ҚЗТҚО.- 74 қор, 3 т, 62 іс.
8. ҚРШҚО. ҚЗТҚО.- 74 қор, 3 т., 8 іс,

Адилбаева Айгул Серикханқызы

Лауазымы: тарих ғылымдарының докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Ибраева көшесі, 145-12

Ұялы телефон: 87756235007

E-mail.ru: ai gulmalika@mail.ru

Бәзен Балжан Қанатқызы

Лауазымы: PhD докторанты, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Қостанай көшесі, 79

Ұялы телефон: 87476564890

E-mail.ru: bbazen@mail.ru

Семей округтік жер басқармасы және Семей облыстық ауыл шаруашылық басқармалары тұсындағы жер мәселелері

Адилбаева Айгул Серикхановна

Должность: доктор исторических наук, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Ибраева, 145-12

Сот.тел: 87756235007

E-mail.ru: ai gulmalika@mail.ru

Базен Балжан Канатовна

Должность: докторант PhD, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Костанайская, 79

Сот.тел: 87476564890

E-mail.ru: bbazen@mail.ru

Земельные вопросы при семейском окружном земельном управлении и семипалатинском областном управлении сельского хозяйства

Edilbaeva Aigul Sirichanya

Position: doctor of historical Sciences, Kazakh humanitarian and legal innovation University

Postal address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey, Ibraeva str., 145-12

Cell phone: 87756235007

E-mail.ru: ai gulmalika@mail.ru

Bazen Balzhan Kanatkizi

Position: PhD student, Kazakh humanitarian and legal innovation University

Postal address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey, Kostanay str., 79

Cell phone: 87476564890

E-mail.ru: bbazen@mail.ru

Land issues at the Semey district land administration and Semipalatinsk regional Department of agriculture